

Eerste Ruigpootuilen *Aegolius funereus* in Nederland

The first Tengmalm's Owls *Aegolius funereus* in the Netherlands

E. BOERMA, L. G. GROEN, K. H. VOOUS & H. J. WIGHT

Toen in 1972 bekend werd dat in september 1971 een halfwas ruigpootuil-kuiken dood was aangetroffen in de bossen van boswachterij Gieten (D) werd dat door velen als een sensatie ervaren. Het was het eerst bekende voorkomen van deze taiga- en bergbosbewonende soort in Nederland (Groen & Voous 1973).

In het volgende voorjaar gingen velen op onderzoek uit om te proberen vast te stellen of in de bossen van Gasselte nog steeds Ruigpootuilen voorkwamen. Het bewijs daarvan werd al spoedig, op 23 maart 1973, geleverd door een groepje Groninger vogelwaarnemers (P. J. van Dorssen, LGG, HJW). Dit groepje, korte tijd later aangevuld met EB, en vanuit de verte begeleid door KHV, stelde zich van meet af aan tot taak iets meer over voorkomen, aantal en levenswijze van de Ruigpootuil in de bossen van Gieten en Gasselte te weten te komen. Zij bezochten de bossen wanneer het hen maar mogelijk was en controleerden eventuele nestgaten in bomen zowel overdag als 's nachts. Ook anderen waren vanaf het voorjaar van 1973 in de bossen van Gieten en Gasselte in de weer om te trachten een voor Nederland zeldzame soort aan hun lijst toe te voegen. Zo kon het gebeuren dat in het donker van de bosnacht het schuchtere, tremulerende, maar toch verdragende "oe-poe-poe" geroep van een Ruigpootuil door vogelwaarnemers voor het afdraaien van een van bekende grammfoonplaten overgenomen geluidsopname werd gehouden. Het omgekeerde kwam natuurlijk nog meer voor. Des te groter was de verrassing wanneer een flinke zaklantaarn hoog in de naaldboom een Ruigpootuil aan het licht bracht, die meestal onverstoort met roepen bleef doorgaan.

Het heeft het werkgroepje altijd voor ogen gestaan het doen van mededelingen over gedane vondsten uit te stellen tot een zekere stabilisatie van de vermoedelijk zeer kleine en daardoor kwetsbare populatie van Ruigpootuilen zou zijn opgetreden en een aanvaardbaar evenwicht tussen het gedrag van uilen en waarnemers zou zijn bereikt. Dat ogenblik is nooit aangebroken, want de Ruigpootuilen zijn na een hoopgevende uitbreiding in 1976-79, zodanig in aantal teruggelopen dat zij voor de Nederlandse avifauna voorlopig als verloren moeten worden be-

schouwd. Discretie is dus thans niet meer noodzakelijk. Kleine, veelal onvolledige berichten zijn intussen doorgedrongen in ornithologische jaarverslagen in *Limosa* en *Dutch Birding*. Een meer samenhangend overzicht stelde Van IJzendoorn (1979) samen, waarvoor hij uiteraard niet over de oorspronkelijke gegevens kon beschikken. Enthousiaste onderzoekers van de Stichting Werkgroep Avifauna Drenthe volgden de Ruigpootuil ook buiten de bossen van Gieten, Gasselte en Borger (van Dijk & van Os 1982).

Thans wordt een documentatie en verantwoording aangeboden van de door LGG en medewerkers voornamelijk in de Boswachterij Gieten verzamelde gegevens tot en met 1984. Daarna wordt het voorkomen van Ruigpootuilen in Nederland in een breder kader bezien. Vervolgens worden enkele beschouwingen gewijd aan de toekomstverwachting voor Ruigpootuilen in Nederland. In 1986 is de Ruigpootuil wederom in Nederland vastgesteld.

Biotoop

De bossen behorende tot de boswachterijen Gieten (met onderscheiden Gietener en Gasselter bossen) en Borger van het Staatsbosbeheer zijn sedert 1922 op de schrale heide en stuifzanden van dit deel van de Hondsrug aangeplant. Zij bestaan thans uit een verscheidenheid van grotendeels uitheemse naaldboomsoorten, voornamelijk grove den, Oostenrijkse en Corsicaanse den, fijnspar, sitkaspar en douglasspar, Europese en Japanse lariks en nog enkele andere *Picea*, *Abies* en *Tsuga*-soorten, met hier en daar populieren, berken en een paar beukenrijen. Enkele grove dennen van vóór de ontginning (1922) zijn in het Gasselterveld gespaard gebleven (vakken 61, 62). Hun stammen zijn doorboord door talrijke gaten van de Zwarte Spechten *Dryocopus martius*; deze hebben vooral in de eerste jaren de aandacht van de Ruigpootuilen gehad. Houtsnip *Scolopax rusticola*, Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus*, Draaihals *Jynx torquilla*, Klapekster *Lanius excubitor* en Roodborsttapuit *Saxicola torquata* hebben hier gebroed en vormden samen met Ransuil *Asio otus*, Buizerd *Buteo buteo*, Havik *Accipiter gentilis*, Sperwer *A. nisus*, vos en ree de bijzondere bewoners van de boswachterijen Gieten en Borger.

Kroniek van Drenthe

1971 September Gasselterveld (vak 50) R. Girbes,

jachttopzichter te Gieten, vindt een dood groot dons-
jong. Pas eind 1972 werd deze inmiddels opgezette vogel
achterhaald (Groen & Voous 1973).

1972 Geen waarnemingen verricht. Op 13 november
richtte een zware storm grote vernielingen in de bos-
sen aan en legde het bosvak waar het dode jong werd
gevonden geheel plat.

1973 23 maart–10 juni Gasselternveld (vak 46, 52, 53)
zang van minstens één Ruigpootuil door veel waarne-
mers gehoord en minstens één in de avondschemering
vluchtig gezien (23 mrt, 22u55, LGG, HJW, P. J. van
Dorssen, J. B. Hulscher). De vogel zong altijd slechts
korte strofen en werd nooit voor 23u00 gehoord. Nooit
begon hij uit zichzelf, maar uitsluitend als reactie op
het afdraaien van een van Zweedse of Duitse grammo-
foonplaten overgenomen territoriale zang en later in
het seizoen ook van ter plekke door HJW gemaakte
opnamen. Ook is er eenmaal één roepend gehoord in
vak 12 (R. Jonker).

1974 2 april–13 juni Gasselternveld (vak 61, 62) zeer
vasthoudende zang van een klaarblijkelijk ongepaard
mannetje, dat nauwelijks door lantaarnlicht was te
beïnvloeden. De op 10-12 meter hoogte in de kruin
van één van drie grove dennen zingende vogel werd
door velen gehoord en het geluid opgenomen. De vogel
begon bij goed weer al kort na zonsondergang te
zingen. Het mannetje zong op 12 juni kort na 21u30
(zonsondergang 20u58) vanaf de ingang van een
zwarte-spechtegat in een grove den. Op 13 juni werd
deze holte onderzocht (KHV met A. Schol en RJ); er
vloog een Kauw *Corvus monedula* uit. Op de bodem
van het hol, die net met de arm bereikbaar was, lag
onder een laag van fijne takjes, grassprietjes en molm
een koud ei van een Holenduif *Columba oenas*.

c. 23 april Gietenerveld (vak 30) Ruigpootuil kijkt
uit de ingang van nestholte van Groene Specht *Picus
viridis* in grauwe abeel (RJ) in klein, open dalletje om-
ringd door fijnspar en lariks, en aan de randen berk en
abeel (nestopening op c. 4 m hoogte, doorsnede c. 10 x
8 cm, nestdiepte c. 40 cm, omvang stam op nesthoogte
c. 80 cm). Op 7 mei bevatte het nest twee ruigpootuil-
eieren (RJ). Van 9 tot 23 mei actieve zang, vanaf
20u50-21u20 tot laat in de avond (zonsondergang
20u40). Op 9 mei (9u00) werd de uit de nestholte kij-
kende vogel gefotografeerd (LGG). Op 23 mei werd
de Ruigpootuil voor het laatst in de nestopening ge-
zien (HJW). Op 10 juni bleek de nestholte verlaten
(KHV, HJW); ingang en de holte waren volgestopt
met stukken haarmos, korstmos, grassprietjes, takjes,
blaadjes, zaadpluis en toppen van lariksscheuten. Dit
leek het werk van een eekhoorn. Ongeveer een halve
meter erboven zat nog een spechtegat, waarvan de
gang door verrotting van het kernhout in open verbin-
ding stond met het nest eronder (KHV, HJW, S.
Braaksma). Deze nestholte was reeds op 23 mei met
groene takjes volgestopt (HJW); de hele massa is
waarschijnlijk in het daaronder gelegen nest van de
Ruigpootuil terechtgekomen. Onder de massa nestma-
teriaal kwamen drie ruigpootuileieren tevoorschijn:
(1) geheel kapot, onontwikkeld, (2) gebroken, maar
nog meetbaar, afmetingen 28.5 x 23.5 mm; (3) onbe-
schadigd, maar inhoud aangekoekt, met geringe em-

bryonale ontwikkeling, gewicht 10.2 g, 30.7 x 26.5 mm
(C. S. Roselaar, Amsterdam).

Maximaal aantal roepende mannetjes: twee. Intus-
sen werden door RJ in het najaar in de vakken 16, 52
en 61 drie grote standaardnestkasten (nestopening 7
cm) opgehangen, die evenwel niet door uilen zijn ge-
bruikt (in twee ervan hebben in 1975 Koolmezen *Pa-
rus major* gebroed).

1975 26 maart–begin mei Gasselternveld (vak 60, 61,
62) een roepende Ruigpootuil waar verspreide grove
dennen staan en waarin veel spechtegaten zijn, die be-
woond werden door Holenduif en Kauw (EB, LGG,
KHV, HJW).

1976 20 februari–19 mei Gietenerveld (vak 5, 6, 12,
16, 23, 24, 28) en Gasselternveld (vak 61 en 62) min-
stens drie roepende Ruigpootuilen. Eerste luide zang
gehoord op 20 februari om 24u00 (RJ, door de tele-
foon gehoord door HJW!). Van Dijk & van Os (1982)
vermelden voor geheel Drenthe een totaal van negen
roepende mannetjes, klaarblijkelijk in de boswachte-
rijen Gieten (4), Schoonloo (1), Hooghalen (1), Grol-
lo (1), Exloo–Odoorn (1), Emmen (1) (zie Van IJzen-
doorn 1979).

1977 8–24 maart Gietenerveld (vak 61 en 69) zang
vanuit de bekende grote grove dennen.

8 maart–30 mei Gasselternveld (vak 23 e.o.) twee vo-
gels, waarvan één zingend (op 8 maart langdurig; EB,
LGG) in gemengde begroeiing van onder meer fijns-
spar, douglasspar en populier, die in 1926 zijn geplant.
Op 29 maart een door een Ruigpootuil bewoond nest
gevonden (HJW) in een verlaten nest van een Groene
Specht op c. 3 meter hoogte in een grauwe abeel met
ongeveer een meter erboven een bewoond nest van
een Groene Specht, die schuw was en bij elke nadering
van de boom wegvloog. De Ruigpootuil kwam telkens
na voorzichtig krabbelen aan de stam in de nestope-
ning, waar hij op 5 april, 11 en 18 mei door LGG en op
5 april door KHV werd gefotografeerd. Aanvliend
mannetje in avondschemering gezien tot 28 mei; bleef
hoogstens een minuut in het nest (LGG, HJW). Het
wijfje het nest zijn verlaten op 11 mei en 18 mei om
resp. 22u00 (zonsondergang 21u20) en 22u33 (zons-
ondergang 21u33); vloog in het nest terug (met kleine
prooi?) om resp. 22u12 en 22u40; was dus hooguit 10
min uit het nest geweest. Wijfje voor het laatst in het
nest gezien op 28 mei (LGG, HJW). Op 30 mei was de
nestholte verlaten; de uilen werden wel in de nabijheid
gehoord; een uil (♂) landde met zachte pu-toontjes
in het gebladerde bij de nestopening. De nestholte
werd nu voor het eerst door ons geïnspecteerd. Hij
was c. 45 cm diep en bevatte een groezelig ei en enkele
zeer kleine braakballen (LGG, HJW). Bij een bezoek
op 1 juni vloog een Grote Bonte Specht *Dendrocopos
major* uit het nestgat, nadat op enige afstand al een
luidruchtig gehak in het hol was gehoord. Erboven
huisde nog de Groene Specht. Het ei werd nu verza-
meld (LGG, HJW, J. Wight). Het bleek vies en zonde-
r ontwikkeling te zijn. Afmetingen 29.5 x 24.5 mm
(KHV). De uil (♀) heeft minstens 54 dagen in het
nest gezeten. Inhoud van kleine braakbal die in de
nestholte werd verzameld: beentjes en haren van een
bosmuis (C. Smeenk, Leiden).

17 maart–11 mei Boswachterij Schoonloo, minstens twee zingende ♂♂: één met een langzaam zangritme (vak 114, 115) en één met een snel ritme (vak 79). Laatstgenoemde vogel ook waargenomen in de opening van een oud groene-spechtenest in een vermolmd boomstomp; hier was ook een tweede uil bij (LGG, KHV).

17 maart–9 april Boswachterij Grollo (vak 55, 56, 57, 80, 99, 105) minstens twee zingende ♂♂ (zie ook *Limosa* 1979: 225).

6 april Boswachterij Exloo (vak 104) in vroege avondschemering twee Ruigpootuilen in achtereenvolgende vlucht laag tussen de boomstammen.

Maximaal aantal roepende ♂♂: negen, te weten in Gieten–Borger (2), Grollo (2), Schoonloo (3) en Exloo (2). Van Dijk & van Os (1982) geven voor geheel Drenthe een totaal van 4-5 zingende ♂♂ aan (zie ook *Limosa* 52: 225). Op 17 november werden in de Boswachterij Gieten door RJ 15 nestkasten, naar model van Gasow (1959), opgehangen in de vakken 12 (2 kasten), 17 (3), 23 (4), 30 (2), 61 (1), 62 (3) (vlieg-gat 65 mm).

1978 22 april Gasselternveld een Kauw vliegt uit het zwarte-spechtegat in de grote grove den in vak 61 (HJW). 25 april (vak 54) langzame ritmische ruigpootuizang, c. 22u45 (EB, LGG, HJW).

9 april Boswachterij Gieten, Ruigpootuil gehoord (*Limosa* 53: 30). 26 april Boswachterij Gieten, alle nestkasten gecontroleerd; geen bewoond (KHV, HJW).

25 april Gietenerveld (vak 30) snelle ritmische ruigpootuizang, c. 22u45 (zonsondergang 21u14). 2 mei (19u30) Ruigpootuil keek na krabbelen aan de stam uit nestholte in de abeel (vak 23) (LGG, HJW e.a.). Op 16 mei bleek deze holte door een Groene Specht te zijn bezet; in de nestholte bevond zich alleen een buikveertje van een fazantchen (LGG, HJW).

Maximaal aantal roepende ♂♂: drie. Van Dijk & van Os (1982) vermelden voor geheel Drenthe in totaal 5-6 roepende ♂♂, waarschijnlijk inclusief één in Boswachterij Schoonloo (*Dutch Birding* 1: 62-65).

1979 Maart–april Gietenerveld (vak 12) enkele malen

zang gehoord (RJ). Op 29 maart op een meter afstand in vak 26 roepend om 20u15-20u45 (zonsondergang 19u47) (A. Wassink). Op 11 april rond de vakken 12, 30 en 54 één gehoord (EB, LGG, HJW). Op 28 april (21u10) Bosuil *Strix aluco* gehoord in vak 21 (EB, HJW). Van Dijk & van Os (1982) vermelden voor geheel Drenthe 3-4 roepende ♂♂.

1980 25 maart Gietenerveld (kruispunt Houtvester Jansenweg; 23u00) één Ruigpootuil gehoord en even zien vliegen (EB, LGG, KHV).

6 april Boswachterij Gieten, mogelijk één gehoord (*Dutch Birding* 2: 40).

26 april Boswachterij Borger (vak 6) één gehoord (HJW, E. J. M. Veling). Daar ook gehoord op 2 mei (EB, LGG, HJW) en op 11 mei zang vanaf 22u07 (zonsondergang 21u22) (E. van Dijken, A. N. Swart). Van Dijk & van Os (1982) vermelden voor geheel Drenthe 1-2 roepende ♂♂.

1981 31 december Gasselternveld mogelijk een Ruigpootuil gehoord (*Dutch Birding* 4: 36).

1982 Geen Ruigpootuilen met zekerheid vastgesteld.

1983-84 Geen Ruigpootuilen vastgesteld.

Broedgevallen

De broedgevallen zijn in de Kroniek beschreven en worden hier besproken.

Nestholten en nestkasten Op verschillende plaatsen in de Boswachterij Gieten wordt men de aanwezigheid van Grote Bonte Specht, Groene Specht en Zwarte Specht overduidelijk gewaar door de talrijk voorkomende gaten van hun nestholten in populieren, wilgen, beuken, grove dennen en zelfs douglassparren. Spechtegaten zijn overal de meest gebruikte broedplaatsen van Ruigpootuilen. De eerste Ruigpootuilen in Drenthe werden dan ook in de nabijheid of aan de ingang van voormalige nestholten van de

Beukenlaan in het Gasselternveld, mei 1979 (K. H. Voous). *Lane of beeches in the Gasselternveld.*

Zwarte Specht in grote grove dennen waargenomen. Potentiële broedplaatsen leken voornamelijk in het noorden van de Boswachterij Gieten voorhanden te zijn. In het midden en het zuiden van de boswachterijen kwamen nog geen natuurlijke of door spechten vervaardigde holten van voldoende afmetingen voor. Veel van de grote holten bleken door Kauwen en Holenduiven bezet te zijn. In een verlaten zwarte-spechtehol, aan de ingang waarvan in 1974 en 1975 een Ruigpootuil was waargenomen, werd in juni 1975 een oud ei van een Holenduif aangetroffen. Een ander zwarte-spechtegat in een douglasspar waarvoor een Ruigpootuil belangstelling had, was in latere jaren door Kauwen bezet.

Gezien de ervaringen elders in Europa, werd van de aanvang af getracht met behulp van nestkasten aan de Ruigpootuilen een ruimere keuze aan geschikte en gemakkelijk controleerbare broedplaatsen aan te bieden. Hiervan is door de Ruigpootuilen geen gebruik gemaakt. Mogelijk is de gekozen nestopening van 6½ cm, in plaats van de oorspronkelijk gedachte 7½ cm, te krap geweest. Aan de kleinere opening was de voorkeur gegeven om de kans van bezetting door Kauwen te verkleinen. Duitse nestkasten voor Ruigpootuilen hebben nestopeningen van 8½ x 9 of 8 x 9 cm. In België gebruikte F. Scheuren met groot succes aanvankelijk openingen van 15 x 15 cm, maar doordat deze ook ruim genoeg waren om Bosuilen binnen te laten, ging hij later over op 8 x 8 cm. Elders wordt een vliegopening van 7 x 7 cm aanbevolen (Anonymus 1977). Het ophangen van nestkasten die geschikt zijn voor Bosuilen, wordt in gebieden waar ook Ruigpootuilen kunnen voorkomen door Schönn (1980) en anderen afgeraden.

Broedgeval 1971 De vondst van een groot donsjong in september is beschreven door Groen & Voous (1973). De nestplaats is niet bekend.

Broedpoging 1974 Het zag er hoopvol uit toen op 7 mei RJ bij toeval het nieuwsgierige kopje van een Ruigpootuil in het gat van een oud groene-spechtenest zag verschijnen. De op 10 juni in dat nest gevonden drie eieren vormden stellig nog geen volledig legsel. In de Kroniek wordt beschreven hoe dit legsel door een daarboven in een ander groene-spechtehol wonende eekhoorn werd verstoord. Of de eekhoorn toevallig of doelbewust het nest van zijn benedenbuurvrouw met een massa materiaal bedekte en de uitgang blokkeerde, is niet vast te stellen. Zang & Kunze (1978) beschrijven evenwel dat in de Harz eekhoorns hun omvangrijk nestmateriaal gewoon op de eieren van in nestkasten broedende Ruigpootuilen deponeren. Hierdoor gingen in

twee jaar drie van de zeven ruigpootuilenesten verloren. Niettemin weet Schwerdtfeger (1979) ook uit de Harz te vertellen van een Ruigpootuil die een nestkast in bezit nam waarin tevoren een eekhoorn nestmateriaal had binnengebracht.

Broedpoging 1977 Nestcontrole was ter wille van de veiligheid van het nest achterwege gelaten. Hoe het daarom mogelijk was dat het ruigpootuilevrouwtje op zijn minst 54 dagen op een ei zat, blijft onduidelijk. De gemiddelde broedtijd bedraagt 26-29 dagen. Pfennig (1973) vermeldt evenwel een soortgelijk geval, waarbij een vrouwtje 127 dagen op één ei bleef zitten.

Ongepaarde mannetjes

De eerste jaren heeft het verwondering gewekt dat ten minste één mannetje gedurende vele weken een opmerkelijke en niet te stuiten zangactiviteit ten toon spreidde (laatste zangdatum 12 juni 1974). Dit mannetje was er klaarblijkelijk niet in geslaagd een vrouwtje te vinden. Datzelfde moet bij andere mannetjes in de buurt het geval zijn geweest. Op zichzelf is dit een voor Ruigpootuilen niet ongewoon verschijnsel, want door het grote, selectieve, door nestpredatoren (o.a. boommarter!) veroorzaakte verlies van broedende vrouwtjes is bij Ruigpootuilen op veel plaatsen in Midden-Europa een overschot aan mannetjes vastgesteld (König 1965). Of zulke predatie ook in Drenthe een rol heeft gespeeld (er zijn onbevestigde, hoewel pertinente beweringen dat in de onderhavige Drentse bossen boommarters voorkomen) of dat het voornamelijk ongepaard gebleven mannetjes waren die zich in de Drentse bossen van elders hebben gevestigd, is moeilijk vast te stellen.

Verschenen en verdwenen

Na een opmerkelijke toename van Ruigpootuilen in Drenthe van 1975 tot 1978 zette zo'n snelle achteruitgang in, dat verondersteld werd dat de soort na 1982 niet meer in Nederland voorkwam. Om zijn verdwijnen te begrijpen, moet ook zijn verschijnen worden onderzocht.

De Ruigpootuil heeft in de jaren 1960-70 een opmerkelijke westwaarts gerichte uitbreiding van zijn Middeneuropese bergareaal ten toon gespreid. Hij verscheen als broedvogel in België in 1963, in Nederland in 1971 of eerder (Groen & Voous 1973, zie ook Glutz von Blotzheim & Bauer 1980: 552) en drong in deze tijd in Frankrijk westwaarts door tot in Bourgondië (Yeatman 1976). De achtergrond van deze uitbreiding is onbekend, maar staat misschien in verband met het rijper worden van de rond de eeuwwisseling aangeplante bossen en de daarmee

samenhangende toename van Zwarte Spechten, wier verlaten nestholten de Ruigpootuil bij voorkeur als nestplaats gebruikt.

Verplaatsingen van noordelijke Ruigpootuilen in tijden van cyclische voedselschaarste in de Scandinavische en Russische naaldbossen zijn voor zover bekend minder massaal dan overeenkomstige irrupties in Noord-Amerika, maar kunnen best Ruigpootuilen naar Nederland hebben gevoerd evenals naar de oostkust van Engeland (6-27 maart 1983, Spurn, Humberside; *Br. Birds* 76: 416-417). Het bewijs dat het in Engeland en in Nederland om noordelijke vogels ging, is evenwel niet geleverd. In ieder geval verschenen Ruigpootuilen in vroeger jaren regelmatig op Helgoland (Vauk & Bindig 1959). Verplaatsingen van als nestjong in de Middeneuropese middelgebergten geringde vogels zijn daarentegen goed gedocumenteerd. Een op 16 mei 1979 in het Ertsgebergte (DDR) geringde Ruigpootuil werd op 4 april 1980 als verkeersslachtoffer gevonden op de "Autobahn" bij Braunschweig (BRD), 247 km westwaarts (Berndt 1981). Ook de op 15 oktober 1975 bij Delfzijl gevonden Ruigpootuil was als nestjong in Midden-Europa geringd; deze vogel had c. 235 km naar het westen afgelegd (zie "Elders in Nederland"). De vondst van een Ruigpootuil op 17 december 1980 te Lelystad kan zowel op een buitenlandse immigrant als op een uit Drenthe uitgezwermde vogel betrekking hebben gehad.

Aanvankelijk gaf de late datum van september 1971 van het in het Gasselterveld gevonden jong in donskleed een gevoel van onzekerheid. Hieraan kwam een eind toen Schelper (1979) vermeldde dat in het Kaufinger Wald in Niedersachsen tweede broedsels van Ruigpootuilen zijn vastgesteld en wel in de "meer voedselrijke jaren" 1971 (2x), 1975 (1x) en 1977 (4x). Jonge vogels uit het tweede broed vlogen meestal pas in augustus uit. De eerste Drentse vondst viel dus samen met een woelmuizen-topjaar in BRD (en Nederland?)! Hoe dit ook zij, het blijft merkwaardig dat kort na de verschijning van de soort in Drenthe in 1971 zulke ongelooflijke toevalstreffers als de vondsten van dode exemplaren in Nederland in 1975 en 1980 bekend werden. Zouden Ruigpootuilen Nederland nooit eerder hebben bereikt? Het is nauwelijks te geloven.

Verwachtingen

De Ruigpootuil broedde in de Boswachterij Gieten reeds vóór de storm van 13 november 1972 grote delen van het Drentse bosbestand, met name de complexen douglassparren en andere uitheemse naaldbomen, vrijwel volledig velde. Ook de kavels rond de vindplaats van de jonge

Ruigpootuil, Kaufinger Wald bij Hannover, BRD (Walter Sittig). *Tengmalm's Owl Aegolius funereus*.

Ruigpootuil van 1971 gingen plat, zodat waarschijnlijk ook de boom waarin hij werd grootgebracht, tegen de grond is gegaan. In de oude grove dennen en populieren en in de nauwelijks door de storm gevelde beukenrijen langs de wegen waren voldoende nestgaten van Zwarte en Groene Spechten overgebleven. Deze situatie is in de loop der jaren weinig veranderd, evenmin als in het aantal en de verscheidenheid van nestconcurrenten. De vele en omvangrijke door de storm veroorzaakte open ruimten waren aanvankelijk volledig bedekt met omgewaaide bomen en bleken door de eerste opslag van ruigte aan rosse woelmuizen en mogelijk ook andere kleine knaagdieren ideale levensmogelijkheden te verschaffen. In voorjaar en zomer van 1973 en 1974 werd hun geritsel overdag en in de vroege avonduren veel gehoord. Vanaf 1975 leken de muizen geleidelijk minder talrijk te worden en hoewel er geen speciale onderzoeken naar zijn verricht, werden in de latere jaren heel weinig muizen in de bossen gezien en gehoord. Over de populatiecycli van rosse woelmuizen in Nederland hebben wij evenwel niets gewaar kunnen worden.

Gedacht is voorts aan de rol die andere uilen en roofvogels als predatoren van de Ruigpootuil kunnen hebben gespeeld. Verschillende auteurs hebben het vermoeden geuit en later met feiten gestaafd dat met name Bosuilen en Haviken geduchte predatoren van Ruigpootuilen kunnen zijn (Vieweg 1979, Mikkola 1983). Haviken hebben zich vanaf het begin van het onderzoek gestadig in de Drentse bossen vermeerderd. In 1974 bevonden zich in de Gietener en Gasselter bossen drie bewoonde horsten; na 1979 was dat aantal opgelopen tot jaarlijks minstens vijf. Van hun prooien weten wij weinig of niets. Ransuilen

hebben wij van de aanvang af regelmatig in redelijke aantallen aangetroffen. Zij zijn geen nestconcurrenten en nauwelijks potentiële predatoren van de Ruigpootuil. Mikkola (1983) vermeldt slechts één geval van een door een Ransuil gedode Ruigpootuil.

Bosuilen zijn in beide opzichten heel wat gevaarlijker. Mikkola (1983) geeft zes gevallen op van door Bosuilen gedode Ruigpootuilen. De eerste Bosuil werd in de Gietener en Gasselter bossen pas in 1978 opgemerkt. Sindsdien zijn Bosuilen door verschillende waarnemers in de bossen vastgesteld. In weerwil van de positieve indruk die het verspreidingskaartje van broedende Bosuilen in de *Vogels van Drenthe* (1982: 205) lijkt te geven, is het broeden van Bosuilen in de Boswachterij Gieten nog niet met zekerheid vastgesteld (B. L. J. van Os). Niettemin zou de aanwezigheid van Bosuilen wel eens het lot van de Drentse Ruigpootuilen kunnen hebben bezegeld.

Ruigpootuilen zijn bovenal ingesteld op de cyclische op- en neergang van hun voornaamste voedselbron, de rosse woelmuis en andere woelmuissoorten. Zij broeden op plaatsen waar de voedselomstandigheden enkele jaren achtereenvolgend gunstig zijn. Daarna verlaten zij het gebied, nomadisch rondtrekkend op zoek naar nieuwe mogelijkheden. Deze bewegingen zijn volgens Mysterud (1970) in zoverre toch regelmatig, dat de uilen na verloop van tijd en na in een grote boog te zijn rondgedraaid, in hun oude gebied terug kunnen keren. Het is niet onmogelijk dat de Drentse bossen, na de toename van Ruigpootuilen in het noorden van Midden-Europa, in zo'n veeljarige cyclus zijn opgenomen. Hun komen en verdwijnen is dan geen onverwachte of onnatuurlijke zaak. Als deze theorie juist mocht zijn, zouden Ruigpootuilen na verloop van jaren wederom in de Drentse bossen terugverwach kunnen worden.

Elders in Nederland

Behalve het donsjong uit de Gasselterbossen (1971) zijn nog twee exemplaren in Nederland gevonden: 15 oktober 1975, Farmsum bij Delfzijl (Gr), dood gevonden met Helgoland-ring (op 8 mei 1975 als nestjong geringd, Lüneburger Heide (Niedersachsen) BRD; *Limosa* 50: 51); 17 december 1980, Lelystad, Oostelijk Flevoland, dood gevonden (*Limosa* 54: 132).

In 1976 en 1977, de "topjaren" van de Ruigpootuilen in Drenthe, hebben de uilen zich ook in Noord-Brabant vertoond. Op 20 maart 1976 werd een exemplaar bij Witrijt (Bergeijk) waargenomen. J. van Dooren deelde daarover het volgende mede: vanaf die dag gaf "hij bijna avond aan avond zijn kenmerkende zang ten

beste... Het geluid kende ik van een grammofoonplaat. Ook zagen wij de vogel in de late schemering enkele malen in de richting van zijn vaste zangpost vliegen, een hoge spar langs een bospad". Verder werd op 11 februari 1977 in de bossen rond Gorp en Rovert (Hilvarenbeek) de zang gehoord (J. van Dooren, R. A. van der Schacht). "Op beide plaatsen staan naaldhout en oude loofbomen met vele hopen van de Zwarte Specht" (J. van Dooren). Uit 1977 stamt ook een vertrouwenwekkende, zij het niet volledig gedocumenteerde, waarneming uit Eerstel (N. Venema, Reusel). Eveneens uit die jaren stamt de melding van een Ruigpootuil in het dennenbos bij de Noordvaarder op Terschelling op 14 april 1976 door H. G. Strick en twee van zijn leerlingen (*Vanellus* 29: 100). De vogel zat diep verscholen tussen de takken en was heel mak; hij was de volgende dag verdwenen. De beschrijving in later gevoerde correspondentie lijkt zeer betrouwbaar, maar door gebrek aan documentatie en onduidelijkheid van de gemaakte foto kan over deze waarneming geen zekerheid worden verkregen.

Buiten onze grenzen

Elders hebben Groen & Voous (1973) reeds gewezen op nabij onze oostgrenzen gelegen broedplaatsen van de Ruigpootuil in Duitsland en België. Het leek ons nuttig na te gaan hoe het daar sedertdien met de Ruigpootuil is vergaan.

In *Niedersachsen* schijnt zich een stand van

Ruigpootuil (Walter Sittig). *Tengmalm's Owl* *Aegolius funereus*.

50-60 broedparen in de Lüneburger Heide en van minstens evenveel paren elders in het land (o.a. West-Harz, Solling, Kaufunger Wald in Kreis München) de jaren door te handhaven (Th. Mebs). H. Heckenroth schat het aantal broedparen in geheel Niedersachsen in 1983 op bijna 200, met als meest westelijke waarneming in de broedtijd een geval iets ten oosten van Osnabrück; in 1980 lag de meest westelijke nog ruim 100 km verder naar het oosten (Heckenroth 1985: 191).

In zuidelijk *Westfalen*, voornamelijk in Siegerland, waar meer dan 300 merendeels tegen boommarters beveiligde nestkasten zijn opgehangen, broedt eveneens een aantal van 50-60 paren, waarbij een geringe toename merkbaar schijnt. In de Harz stelde Zang (1981, meded.) vast dat, nadat de storm van november 1972 ook daar grote gaten in het bos had geslagen, Ruigpootuilen opmerkelijk in aantal waren toegenomen, terwijl met het dichter worden van het oude bos in de jaren daarvoor (1965-72) de stand sterk was gedaald. Ook toen na de oorlog in 1945 grote kapvlakten in de Harz waren ontstaan, zijn de Ruigpootuilen toegenomen.

In *België* werd het eerste broedgeval in 1963 vastgesteld bij Vielsalm in de oostelijke Ardennen (*Aves* 6: 29-30), gevolgd door een tweede in 1965 12 km daarvandaan (Dambiermont *et al.* 1967, *Aves* 4: 59, 63). In beide gevallen werden oude nestholten van Zwarte Spechten gebruikt. Sindsdien zijn in het gebied van Eupen-Malmédy-St. Vith, inclusief de Hautes-Fagnes, vele andere broedgevallen geconstateerd; voorts tweemaal westelijk van de Maas in de bossen van Oigries-en-Thierache, op het plateau "entre Sambre-et-Meuse" (1972, 1980; Simon *et al.* 1980). Het verloop in de periode 1963-80 werd beschreven door Simon *et al.* (1980), die topproducties vaststelden in 1969 (12 broedgevallen), 1972 (10) en 1975 (6). Na 1975 zijn de aantallen sterk achteruitgegaan, tot in 1980 slechts één en daarna geen nieuwe waarnemingen meer bekend werden. Of hieraan veranderingen (door veroudering) van het bos, drastische fluctuaties van het voedselaanbod, dan wel predatie door concurrentie van Bosuilen schuldig zijn geweest, is onduidelijk. Aan de zoekactiviteit van de enthousiaste ruigpootuil-kenner Scheuren heeft het in ieder geval niet gelegen! De meeste broedgevallen in België vonden plaats in nestkasten; in 1969 in 8 van de 11 door Scheuren (1970) beschreven gevallen. De gebruikte nestkasten hadden openingen die varieerden van 16 x 8 cm (Fontaine 1968) tot 15 x 15 cm (Scheuren 1970), zodat zij behalve door Ruigpootuilen ook door Bosuilen gebruikt werden. Later heeft Scheuren (1970) kleinere maten (8 x 8 cm) gebruikt om Bosuilen buiten te houden.

Dankbetuigingen Het ruigpootuil-studiegroepje bestond aanvankelijk uit Leny G. Groen, P. J. van Dorsen, H. J. Wight en K. H. Voous. Vanaf 1975 werd het veldwerk voornamelijk verricht door LGG, HJW en E. Boerma, soms versterkt door KHV en echtgenote. De schrijvers zijn de ambtenaren van het Staatsbosbeheer en met name de in de Gietener bossen woonachtige surveillant-rondleider R. Jonker zeer erkentelijk voor de ondervonden medewerking en hulp. Anderen van wie informatie of hulp werd ontvangen en aan wie eveneens dank toekomt zijn: A. B. van den Berg (Santpoort-Zuid), G. C. Boere & S. Braaksma (Staatsbosbeheer, Utrecht), A. J. van Dijk (Uffelte), E. van Dijken, J. van Dooren (Aalst), G. H. Glas (Instituut Taxonomische Zoölogie, Amsterdam), H. Heckenroth (Langenhagen, BRD), H. Hoogenhout (SBB, Assen), C. König (Kornwestheim, BRD), J. Krikken (RMNH, Leiden), ir A. C. A. Kuhn† (SBB, Drenthe), Th. Mebs (Recklingshausen, BRD), J. F. de Miranda (Zeist), B. L. J. van Os (Assen), C. S. Roselaar (ITZ, Amsterdam), A. van der Schacht (Hilvarenbeek), dr W. Schelper (Hannover-Münden), ir A. Schol (SBB, Drenthe-Noord), C. Smeenk (RMNH, Leiden), H. G. Strick (West-Terschelling), A. N. Swart (Emmen), E. J. M. Veling (Amsterdam), N. Venema (Reusel), A. Wassink (Katwijk), H. Wijnandts (Zoölogisch Laboratorium, Haren).

Summary

After the report of a young Tengmalm's Owl found dead in 1971 in the State Forestry Gieten (Groen & Voous 1973), which was the first record of this species in the Netherlands, up to four singing and apparently territory-holding males have been found in these forests in 1973-80. In the same period another minimum of one and a maximum of six males have been counted in adjacent forestries. Top years were 1976 and 1977 with totals of at least nine singing males each year. The downy young found in September 1971 was somewhat more than half grown and was certainly still dependent on its parents. It must have been raised in the forest where it was found.

Late April 1974 a Tengmalm's Owl was found in an old nesting hole of a Green Woodpecker *Picus viridis* in a gnarled poplar. It was disturbed probably by a squirrel which had lived in a woodpecker hole a little higher up in the tree and had filled up the owl's nest with 3 eggs with its own wealth of nesting material. On 29 March 1977 a Tengmalm's Owl was found occupying an old Green Woodpecker's nest in a poplar among a 50 year old thicket of mainly spruce and fir. A meter higher up in the tree a Green Woodpecker occupied another hole and apparently raised its young. Although the sitting owl was seen to be fed by its partner on several occasions, the nest was found abandoned on 30 May after at least 54 days of incubation; on 1 June the nest proved to contain one undeveloped egg only. Throughout the years numerous old nesting holes of Black *Dryocopus martius* and Green Woodpeckers in pines, beech, and poplars inspected for the presence of Tengmalm's Owls were found to be occupied by Stock Doves *Columba oenas* and Jackdaws *Corvus monedula*. None of 18 nesting boxes erected in the forests has

been occupied by Tengmalm's Owls; possibly the entrance holes of 6½ cm were too narrow or too uncomfortable.

Simultaneously with the top seasons in Drenthe (1976, 1977) Tengmalm's Owls have been recorded in at least three localities in the province of Noord-Brabant, singing night after night, but no nests or young have been found. A Tengmalm's Owl ringed as a nestling 8th May 1975 in the Lüneburger Heide (north FRG), found dead 15th October 1975 at Farmsum (Groningen) may indicate the origin of Tengmalm's Owls occurring and nesting in Drenthe.

The gradually maturing 30-50 years old state forests in the province of Drenthe, in which a variety of indigenous and exotic coniferous trees predominate and in which numerous nesting holes of Black and Green Woodpecker provide potential nesting sites, seem to have favoured the temporary establishment of Tengmalm's Owls, which elsewhere is characteristic of boreal forest types. Its arrival seems to have coincided with a top in the bank vole fluctuation cycle. When on 13 November 1972 a storm of hurricane force caused havoc in the Drenthian forests, mainly falling exotic coniferous trees, the resulting open patches and wind-falls provided ideal habitats for bank voles and other microtine rodents (*Microtus arvalis* found in the owl's pellets). Tengmalm's Owls may have been favoured for a couple of years too. After the breakdown of the vole populations, Tengmalm's Owls disappeared rapidly.

The appearance of Tawny Owls *Strix aluco* in 1978, up to that time unknown in these types of relatively young and densely planted forest, may have accelerated Tengmalm's Owls' decline. At the same time Goshawks *Accipiter gentilis* had increased as breeding birds and may have preyed on Tengmalm's Owls too, but there is no proof of either species having actually caught a Tengmalm's Owl.

After the building up of attractive vole populations in the Drenthian forests some time in the future and a simultaneous decline in the forest of west central Europe, Tengmalm's Owls may be expected to temporarily reappear in the Netherlands.

Literatuur

- ANONYMUS 1977. Nestkasten voor uilen. Mens Vogel 15: 54-58.
- BERNDT R. 1981. Durchziehender Rauhußkauz (*Aegolius funereus*) als erster Artnachweis für das Braunschweiger Hügelland. Milvus 2:59.
- DAMBIERMONT J.L., DEMARET A. & FRANCOU J.P. 1967. A propos de la première nidification en Belgique de la Chouette de Tengmalm. Gerfaut 57: 43-49.
- VAN DIJK A. J. & VAN OS B. L. J. (red.) 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- FONTAINE S. 1968. Nidification de la Chouette de Tengmalm, *Aegolius funereus* (L.), sur les hauts-plateaux de l'est de la Belgique en 1968. Aves 5: 107-108.
- GASOW H. 1959. Zur Ansiedlung des Rauhußkauzes *Aegolius funereus* (L.) in künstlichen Niststätten. Vogelring 28: 33-37.
- GLUTZ VON BLOTZHEIM U. N. & BAUER K. M. 1980.

Handbuch der Vögel Mitteleuropas, 9. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.

- GROEN L. G. & VOOS K. H. 1973. Ruigpootuil *Aegolius funereus* in Nederland. Limosa 46: 199-204.
- HECKENROTH H. 1985. Atlas der Brutvögel Niedersachsens 1980. Naturschutz Landschaftspf. Niedersachsens 14.
- VAN IJZENDOORN E. J. 1979. Ruigpootuilen *Aegolius funereus* in Drenthe, Nederland sedert 1971. Dutch Birding 1: 62-65.
- KÖNIG C. 1965. Bestandsverändernde Faktoren beim Rauhußkauz in Baden-Württemberg. Ber. int. Rat Vogelschutz, Deutsche Sekt. 5: 32-38.
- MIKKOLA H. 1983. Owls of Europe. Poyser, Calton.
- MYSTERUD J. 1970. Hypotheses concerning characteristics and causes of populations movements in Tengmalm's Owl (*Aegolius funereus* (L.)). Nytt Mag. Zool. 18: 49-74.
- PFENNIG H. G. 1973. Brutnachweis des Rauhußkauzes *Aegolius funereus* in Ebbegebirge. Anthus 10: 44-45.
- SCHELPER W. 1979. Aus der "Vogelwelt Südniedersachsens". Rauhußkauz, *Aegolius funereus* (L. 1758). Mitt. orn. Ver. Hildesheim 3: 14-27.
- SCHUREN F. 1970. Übersicht über die Brutten des Rauhußkauzes *Aegolius funereus* in den Belgischen Ostkantonen Eupen-Malmédy-St. Vith 1969. Charadrius 6: 1-6.
- SCHÖNN S. 1980. Kauze als Feinde anderer kauzarten und nisthilfen für höhlenbrütende Eulen. Falke 27: 294-299.
- SCHWERDTFEGER O. 1979. Neues Brutgebiet des Rauhußkauzes *Aegolius funereus* im Westharz. Vogelkundler. Ber. Niedersachsen 11: 1-7.
- SIMON P., DELMEE E. & DACHY P. 1980. Nouveau cas de nidification de la Chouette de Tengmalm *Aegolius funereus* sur le plateau ardennais de l'Entre-Sambre-et-Meuse. Aves 17: 87-94.
- VAUK G. & BINDIG W. 1959. Rauhußkauz *Aegolius funereus* auf Helgoland. Orn. Mitt. 11: 5.
- VIEWEG A. 1979. Der Waldkauz — eine Gefahr für den Rauhußkauz? Falke 26: 392-393.
- YEATMAN L. 1976. Atlas des oiseaux nicheurs de France. Société Ornithologique de France, Paris.
- ZANG H. 1981. Zum Status des Rauhußkauzes *Aegolius funereus* im Harz. Ber. naturhist. Ges. Hannover 124: 279-289.
- ZANG H. & KUNZE P. 1978. Zur Ernährung des Rauhußkauzes *Aegolius funereus* im Harz mit einer Bemerkung zur Gefährdung durch das Eichhörnchen (*Sciurus vulgaris*). Vogelkundler. Ber. Niedersachsen 10: 41-44.

E. Boerma,
 Quintuslaan 7, 9722 RS Groningen
 L. G. Groen,
 Bernhardlaan 2, 9781 EC Bedum
 K. H. Voos,
 Van der Duyn van Maasdamlaan 28, 1272 EM
 Huizen
 H. J. Wight,
 Schelfhoutstraat 26, 9744 JK Groningen

Aanvaard voor opname 15 november 1986